Istorijski arhiv Kotor u kulturno-istorijskom objektu: prednosti i nedostaci

Snežana PEJOVIĆ, Mrs.
Archivist, The State Archives of Montenegro- Historical Archives Kotor, Stari grad 318, 85 330 Kotor, Montenegro (ME)
e-mail: snezana.pejovic@dacg.gov.me
The president of the Centre for the Preservation and Presentation of Kotor Documentary Heritage «NOTAR», Stari grad 477, 85 330 Kotor, Montenegro
e-mail: pejsib@t-com.me; cdknotar.ko@t-com.me

Aleksandra KAPETANOVIĆ, Ms.
Conservation architect, EXPEDITIO Center for Sustainable Spatial Development, P.O. box. 85; 85330 Kotor, Montenegro
e-mail: sandra@expeditio.org; expeditio@t-com.me

Kotor Historical Archives Inside a Heritage Building: Advantages and Disadvantages

ABSTRACT

The concept of cultural development of the Town of Kotor changes in the situation when the Town, together with its natural and cultural and historical region are inscribed on the UNESCO's List of the World Heritage, after the disastrous earthquake in 1979. In the new circumstances Kotor Historical Archives gets greater recognition and the wider community decides to house valuable archival material in the core of the Old Town of Kotor, inside a cultural and historical building. The paper deals with the advantages and disadvantages of housing the Archives inside a heritage building, and on top of that, the building located in the protected area, from the point of view of the period when this building obtained a new purpose by its adaptation. In addition to that, this topic is dealt with after twenty-five years of the residence and work of Kotor Historical Archives in the said building, especially in the light of the requirements of the new era.

L'archivio Storico di Cattaro all'interno di un edificio storico: vantaggi e svantaggi

SINTESI

Il concetto di sviluppo culturale della città di Cattaro cambia quando la città, insieme al suo territorio naturale e culturale e storico viene iscritta nella lista del Patrimonio Mondiale dell'UNESCO dopo il disastroso terremoto del 1979. Nel nuovo contesto l'Archivio Storico di Cattaro ottiene un maggiore riconoscimento, e la più vasta comunità decide di ospitare il prezioso materiale archivistico nel cuore della città vecchia di Cattaro, all'interno di un edificio storico, e soprattutto in una zona protetta. L'articolo tratta dei vantaggi e degli svantaggi di allocare l'Archivio all'interno di un edificio storico, e, per di più, un edificio situato nella zona protetta, dal punto di vista del periodo in cui questo edificio ha ottenuto una nuova destinazione causa il suo adattamento. In aggiunta a ciò, questo tema viene trattato dopo venticinque anni di residenza e di lavoro dell'Archivio Storico di Cattaro nel suddetto edificio, soprattutto alla luce delle esigenze della nuova era.

Zgodovinski arhiv Kotor v kulturno-zgodovinskem objektu: prednosti in pomanjkljivosti

IZVLEČEK

Koncept kulturnega razvoja mesta Kotor se je spremenil z umestitvijo mesta in njegove okolice na UNESCO-v seznam svetovne dediščine po katastrofalnem potresu leta 1979. Kotorski zgodovinski arhiv je dobil v novih okoliščinah večje priznanje, ki se je pokazalo tudi v odločitvi, da nastanijo arhiv z njegovim dragocenim gradivom v kulturno-zgodovinsko stavbo v središču starega dela mesta. Prispevek prikazuje prednosti in pomanjkljivosti domovanja arhiva v zgodovinski stavbi, ki se nahaja na zaščitenem ozemlju z gledišča obdobja, ko je bila zgradba adaptirana za nov namen ter po petindvajsetletnem delovanju arhiva v tej zgradbi v luči novih potreb.

Snežana PEJOVIĆ - Aleksandra KAPETANOVIĆ: Istorijski arhiv Kotor u kulturno-istorijskom objektu: prednosti i nedostaci, 71-89

Istorijski arhiv Kotor u kulturno-istorijskom objektu: prednosti i nedostaci

ABSTRAKT

U uslovima kada je grad Kotor i njegovo prirodno i kulturno-istorijsko područje upisano na UNESCO-vu Listu svjetske baštine, nakon razornog zemljotresa 1979, mijenja se koncept kulturnog razvoja grada. U novim okolnostima Istorijski arhiv Kotor dobija na značaju i šira društvena zajednica odlučuje da vrijedna arhivska građa treba da bude smještena u srcu starog grada, u kulturno-istorijskom objektu. U radu se razmatraju prednosti i nedostaci smještaja arhiva u zgradi koja je spomenik kulture i u zaštićenom području, sa stanovišta vremena kada je zgrada adaptacijom dobila novu namjenu. Takođe, o istoj temi se govori nakon 25-to godišnjeg boravka i rada Kotorskog arhiva u ovom zdanju u svijetlu zahtjeva novog doba.

Uvod

Kada je grad Kotor i njegovo prirodno i kulturno-istorijsko područje upisano na Listu svjetske kulturne i prirodne baštine UNESCO[1], neposredno nakon velikog i razornog zemljotresa 15. aprila 1979, koji je pogodio čitavu obalu Crne Gore i dobar dio njenog zaleđa, mijenja se koncept kulturnog razvoja starog jezgra grada. Kulturne institucije grada dobijaju nove zadatke, bilo u pogledu efikasnije zaštite kulturnog blaga, bilo u obogaćivanju svojih programskih aktivnosti, sa težnjom da Kotor postepeno prerasta u važno kulturno središte.

U to vrijeme Istorijski arhiv Kotor bilježi značajne promjene u svojoj osnovnoj djelatnosti. Uporedo sa aktivnostima stručnih timova na analizi stanja zdanja u zaštićenom području, obavljaju se vrlo iscrpni naučno-istraživački radovi u svrhu njihove rekonstrukcije i revitalizacije. To je presudno uticalo da se poveća interes za konsultovanje arhivske građe koja se čuva u Istorijskom arhivu Kotor[2].

Osim potrebe da se istraže pisani izvori o gradnji u Kotoru i u okolnim mjestima kroz stoljeća, rekonstrukcija i sanacija je povukla za sobom i rješavanje imovinsko-pravnih odnosa, za što je bilo potrebno u mnogo većem obimu nego ranije koristiti dokumentaciju u Kotorskom arhivu.

Dokumenta su istraživali i seizmolozi i drugi naučnici iz čitavog svijeta tražeći podatke o ranijim prirodnim katastrofama na ovom seizmički aktivnom području. Čak je i Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Odeljenje za izdavanje izvora, bila zainteresovana da arhivisti Kotorskog arhiva istraže i prikupe dokumenta o istorijatu zemljotresa i publikuju jedan tematski zbornik dokumenata za potrebe naučnih istraživanja.

Uz to, oštećeni objekti raznih ustanova, preduzeća, ali i privatnih kuća i stanova, nametnuli su Arhivu da, mimo postojećih planova o preuzimanju arhivske građe, ubrza taj proces. U mnogim slučajevima Arhiv je bio prinuđen da preuzme „nezrelu“ građu i to u rasutom i fizički veoma lošem stanju. Često se, u tom spašavanju, radilo o prinudnom preuzimanju velikih količina arhivalija.

Shodno novim okolnostima timovi stručnjaka iz raznih država među kojima je aktivno djelovao i tadašnji direktor Istorijskog arhiva Kotor, dr Miloš Milošević, pod okriljem angažovanja UNESCO-a, smatraju da sve relevantne kulturne institucije treba da budu koncentrisane u starom jezgru grada Kotora, unutar gradskih zidina. Nije prošlo mnogo vremena od pomenute katastrofe, kada je predloženo da Odeljenje za staru građu Istorijskog arhiva Kotor[3] dobije reprezentativni objekat preko puta

1. Na zasjedanju Međudržavnog komiteta UNESCO u Kairu i Luksoru od 22. do 26. oktobra 1979. godine Prirodno i kulturno-istorijsko područje Kotora je upisano na Listu svjetske baštine. Istovremeno ono je upisano i na Listu svjetske baštine u opasnosti, prevashodno zbog ozbiljnih šteta koje su bile uzrokovane razornim zemljotresom iz 1979. godine. Prirodno i kulturno-istorijsko područje Kotora je skinuto sa Liste svjetske baštine u opasanosti 2003. godine. (*vidi*: http://whc.unesco.org/archive/2003/whc03-27com-07ae.pdf, pp. 30. Consulted in August 3rd 2012, 8.47 a.m.)

2. Najstariji sačuvani dokument je iz 1309, a arhivski fondovi datiraju počev od 1326. godine. Najstariji su spisi notarske kancelarije koji sadrže vrlo važne podatke o srednjovjekovnoj komuni i svim segmentima života u njoj.

3. Istorijski arhiv Kotor (osnovan je 30. novembra 1949. godine kao Državni arhiv u Kotoru. To je bio prvo osnovani arhiv u Crnoj Gori. Prema važećem zakonu ovaj arhiv je osnovan da brine o arhivskoj građi iz društveno-političkog, privrednog i kulturnog života Boke kotorske do 1918. godine. Godine 1967. u okviru Istorijskog arhiva otvara se Odjeljenje za brigu o građi u nastajanju za područje Kotorske opštine. Kotorski arhiv je djelovao tada kao institucija iz oblasti kulture. Organizaciono je imao 3 odeljenja: 1 – Odjeljenje za stariju građu do 1918; 2 – Odjeljenje za noviju građu poslije 1918; 3 – Odjeljenje opštih poslova. Reorganizacijom arhivske službe u Crnoj Gori 1992. godine, Istorijski arhiv Kotor

romaničke katedrale sv. Tripuna, na jednom od najljepših trgova („pjaca“) u Kotoru. Slijedeći ovu ideju stručnjaka upućeni su zahtjevi organima Republike Crne Gore i opštinskim vladajućim strukturama sa obrazloženjem: „ .... Istorijski arhiv Kotor (*u daljem tekstu*: IAK), koji čuva istorijsku dokumentaciju, zapravo dušu starog grada, treba da nađe svoje mjesto unutar zidina i to sa stalnom izložbom biranih dokumenata; .... sadašnja zgrada IAK-a van grada... morala bi da se rastereti starih arhivskih fondova od 14. do 19. vijeka, jer se moraju primati velike količine savremene arhivske građe....; prizemne prostorije (bi se) adaptirale za stalnu izložbu arhivskih dokumenata i to bi bilo još jedan značajni izložbeni punkt za posjetioce ... koji imaju interesa za izvorni dokument i mediteransko kulturno nasljeđe“[4]. Uz navedeno, realizovana je i ideja da zgrada Arhiva na prvom spratu ponudi i salu za istraživače, koja bi bila i informativni punkt, gdje bi sve relevantne informacije o Kotoru i njegovom okruženju bile lako dostupne svim zainteresovanim osobama, od naučnika-istraživača do ostalih posjetilaca u gradu svjetske kulturne baštine.

Uticaj prirodne katastrofe i upisa Područja Kotora na Listu svjetske baštine UNESCO na razvojne planove Kotorskog arhiva

U godini kada je razorni zemljotres pogodio Kotor i Crnu Goru, Istorijski arhiv Kotor je obilježavao 30. godišnjicu svog postojanja. Novonastale okolnosti nametnule su ovoj ustanovi da u jubilarnoj godini dublje preispita svoje programske aktivnosti i da dugoročno trasira svoju djelatnost shodno vanrednoj situaciji i aktuelnim zahtjevima za bolju zaštitu arhivske građe, bilo one koja je već u Arhivu, bilo one kod stvaralaca/imalaca. Situacija je Arhivu nametnula i preispitivanje dotadašnje valorizacije arhivske građe, ali i njene buduće prezentacije[5]. Sve je ukazivalo da se težište rada Kotorskog arhiva, posebno njegovog Odjeljenja za staru građu, mora donekle pomjeriti sa dotadašnje ustaljenje šeme, tj. arhivističke obrade dokumenata pisanih na latinskom, italijanskom (mletački dijalekat), staroslovenskom, i povremenog objavljivanja izvora i informativnih sredstava kroz monografske i/ili serijske publikacije. Izmjenjena pozicija Istorijskog arhiva u budućim planovima za kulturni i društveni razvoj Kotora, zahtjevala je da se vrijedna dokumenta na drugačiji način predstave publici. Arhivske izložbe, kroz tematski odabir najznačajnijih dokumenata i vizuelno predstavljanje arhivske građe, po mogućnosti u kombinaciji sa muzejskim i bibliotečkim materijalom, postaju jedna od važnih aktivnosti Istorijskog arhiva Kotor u narednom periodu[6]. Shodno novoj razvojnoj koncepciji Kotorskog arhiva vršen je odabir objekta za njegov smještaj, a potom je usljedila i njegova adaptacija u skladu sa, u to vrijeme važećim, arhivskim standardima u Socijalističkoj Federativnoj Jugoslaviji, kao i onim međunarodnim.

Istovremeno, izmještanjem najstarijih arhivskih fondova i zbirki iz postojeće zgrade, oslobođen je prostor da drugo odeljenje Kotorskog arhiva, koje brine o arhivskoj građi u nastajanju, kvalitetnije obavlja nadzor, zaštitu i preuzimanje. Arhiv je time za određeno vrijeme rješio problem pohrane veće količine arhivskog materijala, čak i onog još nezrelog, što se u uslovima nakon prirodne katastrofe nametnulo kao neminovnost.

Odabir objekta za smještaj Istorijskog arhiva Kotor - Odjeljenja za staru građu

Tokom 1982. godine odabrana je trospratna zgrada u starom jezgru grada naspram romaničke Katedrale sv. Tripuna i drugih značajnih palata, poput one plemićke porodice Drago ili Biskupske, uz

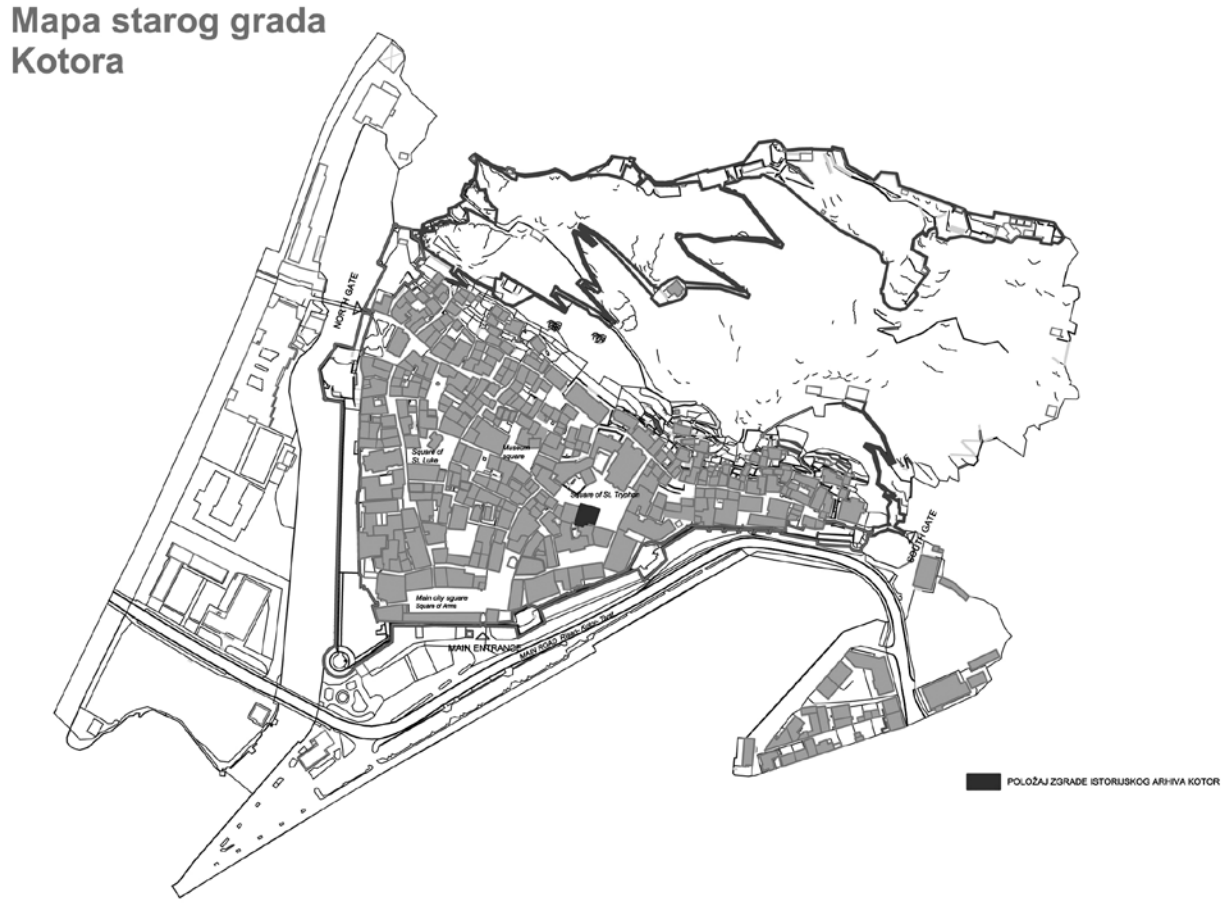
gubi svojstvo pravnog lica i postaje prvo Sektor, a potom samo Odsjek u okviru centralizovanog Državnog arhiva Crne Gore, čije je sjedište na Cetinju. Još uvijek djeluje organizaciono kao upravna organizacija-zavod u državnoj upravi Crne Gore.

4. Dopis direktora dr Miloša Miloševića Izvršnom odboru Opštine Kotor, Istorijski arhiv Kotor, br. 03-323/1 od 16. VII 1981.

5. Vesna Vičević, *Sanacija i adaptacija postojeće stambene zgrade u Kotoru (unutar zidina) za Istorijski arhiv*, „Sodobni arhivi ‘91. XIII Posvetovanje o strokovnih in tehničnih vprašanja v arhivih“, Referati s posvetovanja v Radencih od 10. 4. do 13. 4. 1991, Maribor 1991, pp. 34-39.

6. Istorijski arhiv Kotor je prvi put 1978. godine samostalno organizovao arhivsku izložbu. Upravo proglašenje grada Kotora i njegovog područja za svjetsku prirodnu i kulturnu baštinu godinu dana kasnije, podstakao je da se pripremi velika izložba najvrjednijih dokumenata iz Kotorskog arhiva sistematizovanim po raznim tematskim cjelinama za 21. zasjedanje UNESCO-a u Beogradu. Dobijanjem novog objekta sa prizemljem za arhivske izložbe ovaj segment arhivske djelatnosti postaje redovna aktivnost Istorijskog arhiva Kotor. (*Vidi*: Snežana Pejović, *Ways of Information Transfer from Archival Sources to Archival Science*, “Atlanti”, 14(2004), no. 1-2, pp. 120-135; *50 godina Istorijskog arhiva Kotor 1949-1999*, Kotor 1999, pp. 17-54).

njenu prenamjenu iz stambene jedinice u poslovni objekat - arhiv. Iako se radilo o objektu sa stambenom namjenom i tokom ranijih stoljeća, ova zgrada je nakon obavljenih istraživanja i analiza spomeničnog fonda Kotora, 29. oktobra 1982. godine proglašena za spomenik kulture. Obrazloženje Komisije Opštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture - Kotor je bilo: „ ... navedeni objekat svojom dipozicijom u urbanom jezgru Kotora, kao i stilskim odlikama i karakteristikama gradnje, predstavlja značajan spomenik stambene arhitekture starog grada ..."[7].

Slika 1 - Mapa Starog grada Kotora sa označenim položajem zgrade Istorijskog arhiva

Inače, ovo zdanje pripada izuzetno vrijednom kompleksu zgrada koje se nalaze između dva trga. Pronađeni ostaci srednjovjekovne arhitekture na i u zgradi, potom podaci iz arhivske građe, ukazuju da je ovo vjekovima bio važan objekat javne namjene, a vjerovatno u prošlosti i rezidencija kotorskih providura, prije razornog zemljotresa iz 1667. godine. Prema arhivskim zapisima, ovo zdanje je tada bilo srušeno, zajedno sa zvonicima i fasadnim dijelom susjedne joj Katedrale. Upravo zbog čestih zemljotresa u prošlosti Kotora, ova građevina je u više mahova mijenjala svoj izgled kroz razne rekonstrukcije, posebno na istočnoj fasadi okrenutoj ka trgu sa Katedralom. Ipak unutar objekta pronađeni su ostaci gradnje iz 12. vijeka, dok sadašnji oblik i pozicija uglavnom datiraju iz 17. i 18. vijeka. Treći sprat je, poput većeg broja drugih građevina u Kotoru, dobila nadgradnjom u 19. vijeku.

Trg na kojem se nalazi zgrada Istorijskog arhiva Kotor tokom prošlosti bio je mjesto gdje su zasjedali predstavnici najviših gradskih vlasti i gdje su se donosile najvažnije odluke. U *Statutu grada Kotora*[8], u članu 435 iz 1417. godine određena su precizno tri arhivska depoa u gradu za odlaganje i čuvanje najvrijednijih spisa. Jedan od depoa se nalazio preko puta današnjeg arhiva, u Relikvijaru Katedrale. Da li je samo stvar koincidencije ili sudbine kotorskih arhivalija, tragovi u dokumentima

7. Dokument Opštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture - Kotor, 1540/4 od 29. 10. 1982. godine.

8. *Statuta et Leges Civitatis Cathari*, Venezia 1616, p. 257.

ukazuju da je sudski kancelar Pietro Bravi 1667. godine predočio vlastima problem da je u zemljotresu srušena palata kotorskih rektora i providura, i kancelarija u kojoj su se čuvale knjige i arhivska građa, u teško oštećenoj gotičkoj palati naspram Katedrale sv. Tripuna. Pretpostavlja se da se radi o objektu koji je nakon više od tri stoljeća i ponovo razornog zemljotresa, dodijeljen Istorijskom arhivu Kotor za smještaj najstarijih arhivalija[9].

Uz navedene karakteristike koje su opredijelile stručnjake da se ovaj objekat namjeni za Istorijski arhiv Kotor, važan kvalitet sa arhivističkog stanovišta je bio zadovoljen: Arhiv će biti u središtu gdje pulsira život grada, u blizini važnih kulturnih institucija i spomenika kulture, u žiži kulturnih zbivanja, a istovremeno u arhitektonski zbijenom tipu naselja ovo zdanje se samo jednim malim dijelom naslanja na susjedne zgrade i moguć mu je nesmetan prilaz sa više strana.

Stanje objekta nakon zemljotresa - procjene timova stručnjaka

Prvi posao koje su ekipe domaćih i međunarodnih stručnjaka obavljali u starom jezgru grada Kotora nakon zemljotresa iz 1979. godine, je evidentiranje pokretne i nepokretne kulturne baštine i popisi šteta. Prema toj evidenciji zgrada budućeg Istorijskog arhiva ima površinu 500 m^2 i njeno stanje prije zemljotresa je bilo „zadovoljavajuće". U osnovne karakteristike objekta navedeno je da su plafoni, stepenice, pregradni zidovi napravljeni od drveta. U zemljotresu je najteže oštećena krovna konstrukcija, krovni pokrivač i posebno dimnjaci. Takođe noseći zidovi su bili oštećeni, sa vidljivim pukotinama na glavnoj fasadi i deformacijom zida na vrhu. U zidovima stepeništa bila je vidna pukotina od 5 mm, dok su lakše oštećenje pretrpjeli plafoni, stropne konstrukcije, podovi, pregradni zidovi. Temelji su ostali neoštećeni. Objekat je predložen za sprovođenje hitnih intervencija, posebno zbog srušenih dimnjaka i krovne konstrukcije. *Komisija za procjenu štete Republike Crne Gore* ga je označila kao V kategoriju - „privremeno neupotrebljiv", sa težim oštećenjima konstrukcije. Predlog sanacionog programa je bio da se nanovo zidaju dimnjaci; krovni pokrivač i krovna konstrukcija da se djelimično izmjeni; drveni plafoni, stropne konstrukcije, podovi, kao i drveno stepenište da se zamjeni sa armirano betonskim; da se urade novi pregradni zidovi, dok noseći zidovi treba injektirati i horizontalno povezati. Što se tiče fasade, trebalo je da se ukloni postojeći ispucali malter i otkrije kamena fasada sa fugovanjem[10].

Zgrada Istorijskog arhiva Kotor u odnosu na planska dokumenta obnove graditeljskog nasljeđa

Među raznim planskim dokumentima urađena je i Metodologija zaštite graditeljskog nasljeđa Kotora. Metodologijom je bilo predviđeno da se vrše fotogrametrijska snimanja spomenika kulture, ojačavanja tla i temelja starih građevina, aseizmička ojačanja konstrukcija istorijskih objekata, zaštita objekata od vlage, konzervacija kamena u arhitektonskim objektima. S obzirom na složenost i obim problema sa kojima su se susreli stručnjaci u razrušenom Kotoru, naglašavana je potreba za angažovanjem međunarodne ekspertske pomoći u rješavanju bitnih teorijskih i praktičnih pitanja obrade i zaštite vrijednog nasljeđa. U primjeni rješenja iz Metodologije na konkretnom objektu trebalo je još imati na umu poštovanje specifičnih zahtjeva za bezbjednu pohranu arhivske građe. Sigurno je bilo od značaja da je u timu eksperata aktivno djelovao tadašnji direktor Arhiva, sa bogatim međunarodnim arhivističkim iskustvom[11].

Dok je odobrenje nadležnih opštinskih vlasti o dodijeli nove zgrade Arhivu bio u postupku, Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture - Kotor uradio je elaborat o uslovima zaštite graditeljskog nasljeđa u starom gradu. Poseban elaborat je urađen i za kompleks zgrada u okviru kojih je lociran i budući Istorijski arhiv, za tzv. blok 45, koji obuhvata građevine sa 7 anagrafskih brojeva[12] i izlazi na dva velika i značajna trga. U ovom dokumentu obrađene su sljedeće teme: situacija (smještaj), hronološko-stilska analiza, arhivski podaci, podaci iz literature, geneza objekta, valorizacija nasljeđa,

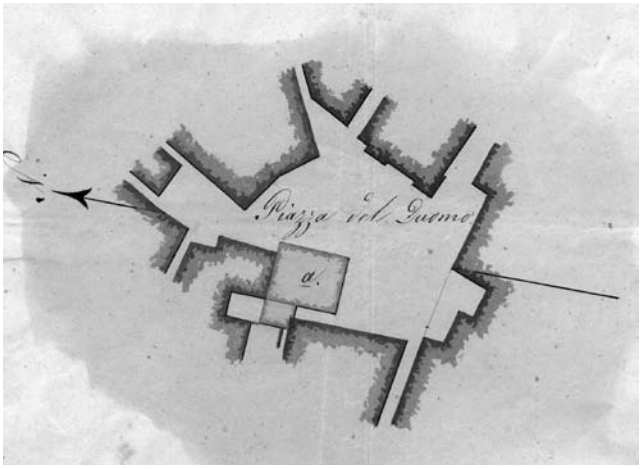
9. Državni arhiv Crne Gore - Istorijski arhiv Kotor, Sudsko-notarski spisi CVII, 987 i 987/t (ME DACG IAK SN CVII, 987, 987/t).

10. Dokument Komisije za procjenu štete SR Crne Gore, Kotor 24. maj 1979. godine.

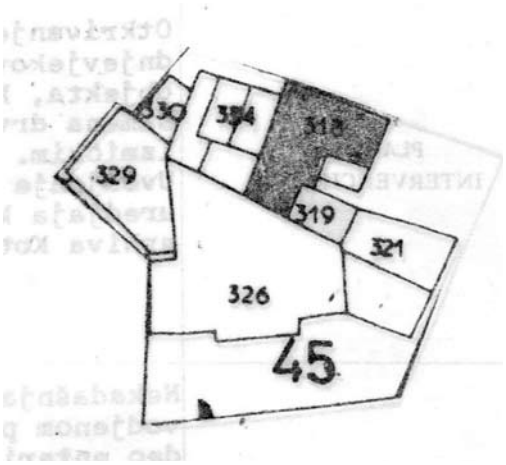
11. Dr Miloš Milošević na Međunarodnom kongresu arhivista u Londonu 1980. godine izabran je za predsjednika Sekcije profesionalnih društava arhivista u Međonarodnom arhivskom savjetu (ICA – SPA, International Council on Archives - Section of Professional Associations) za period od 1980. do 1984. godine. (*50 godina Istorijskog arhiva Kotor 1949-1999*, Kotor 1999, pp. 79).

12. Novi anagrafski broj zgrade Kotorskog arhiva u Starom gradu je 318.

uočeni nedostaci, plan intervencija, enterijer, fasade, krovovi, funkcija objekata i prostora, i na kraju istraživanje, formiranje dokumentacije i projektovanje[13].

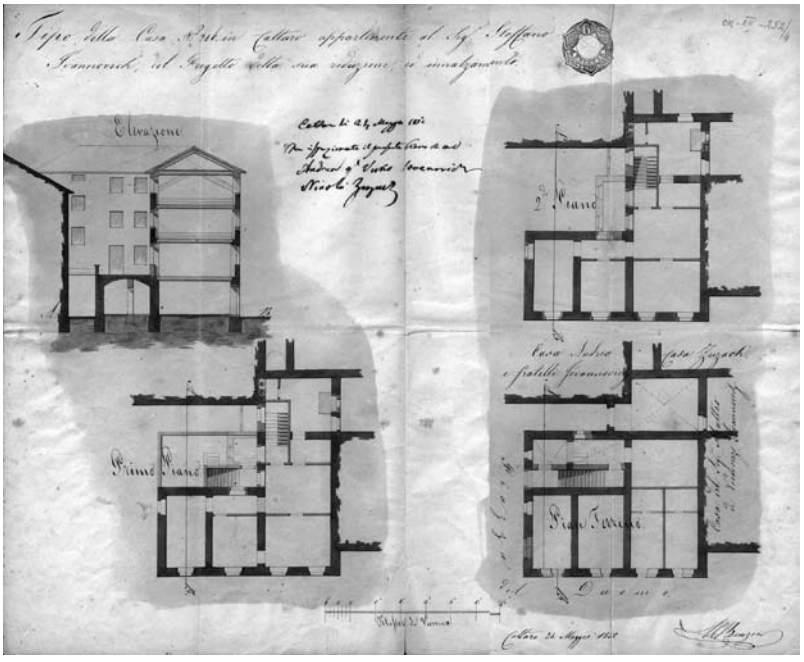
Slika 2 - Situacioni plan iz 1850. god.

Slika 3 - Kompleks zgrada u bloku 45 (1981. god.)

Prema ovom elaboratu, zgrada Istorijskog arhiva Kotor je smještena u bloku koji ima centralnu poziciju u gradu, ali na kojem je vidan uticaj različitih orijentacija pojedinih djelova gradskog prostora. Kako se u jezgru bloka nalazi dvorište, a ima izlaz na dva prostrana gradska trga, zgrada Arhiva je gotovo sa svih strana odvojena od ostalih kuća, što je važan preduslov za bezbjednost smještaja arhivske građe.

Hronološko-stilska analiza ukazala je da su u mnogim djelovima objekta vidni elementi srednjovjekovne arhitekture i sačuvani su uglavnom na zapadnoj strani, nasuprot onoj prema trgu sa Katedralom. Utvrđeno je takođe da se na zapadnoj strani objekta u srednjem vijeku (13. vijeku), protezala ulica širine 2 m. U prilog ovoj tvrdnji govore i sačuvana fasadna romanička vrata polukružnog srpastog luka koja su prema ostalim nalazima imala i stepenište za ulaz u ovo zdanje. Taj prostor tipične srednjovjekovne ulice naknadno je pripojen zgradi i do smještaja Arhiva služio je kao magacinski prostor. Nad njim je, vjerovatno u 17. ili 18. vijeku nadograđeno krilo zgrade prema dvorišnoj strani bloka. Na fasadi zgrade prema trgu sa Katedralom postoje barokni oblici prozorskih okvira i profila kasnog porijekla, (vrata trgovina, tzv. „vrata na koljeno“). Prema podacima iz arhivskih dokumenata bilo je nekoliko intervencija na ovom objektu tokom 19. vijeka, kao što je pomenuta nadogradnja trećeg sprata.

Slika 4 - Crteži zgrade iz 1850. godine (izvod iz projekta adaptacije i nadogradnje trećeg sprata)

13. *Kotor – Stari grad – Blok 45. Uslovi zaštite graditeljskog nasljeđa*, Kotor 1981.

U postupku valorizacije spomeničnog nasljeđa, nakon istraživanja stručnjaci su zaključili da blok zgrada br. 45 spada u najvrijednije u gradu Kotoru, „kako po svojoj lokaciji između dva trga, tako i po urbanističkim elementima u njegovoj strukturi i po arhitektonskim kvalitetima pojedinih zgrada“[14]. Svi nalazi ukazuju da je u srednjem vijeku, dok se zidala i dograđivala Katedrala sv. Tripuna (12 - 14. v.), na mjestu današnjeg Arhiva postojao ansambl zgrada visokih graditeljskih kvaliteta. Na žalost, nedostatak adekvatne opreme onemogućio je da se detaljno istraže spratovi zgrade Arhiva na sjevernoj strani, kao ni tragovi srednjovjekovne arhitekture prema Katedrali.

Planom intervencija zacrtano je da svi radovi na sanaciji i rekonstrukciji na objektu moraju biti dosljedno prilagođeni osobenostima i prostornim uslovnostima graditeljskog nasljeđa, što je značilo da se svi tragovi srednjovjekovne arhitekture bilo na fasadi ili u unutrašnjosti zgrade Arhiva moraju u potpunosti sačuvati ili ako su oštećeni i/ili uništeni, moraju se obnoviti. Takođe, planirano je da se svi recentni oblici pregradnje i dodaci na fasadama moraju ukloniti. Ipak, pojedini elementi prostornog sklopa mogu da se prilagode funkcijama novog korisnika objekta (uvođenje novih konstrukcija, stepeništa, pregradnih zidova, uvođenje novih instalacija, centralne klimatizacije, zaštitnih elemenata, i dr.)

Poput ostalih objekata u jezgru starog grada i kod ovog kompleksa je konstatovano da postoje određena ograničenja u korištenju sa tehničko-higijenskog aspekta zbog smanjene mogućnosti osunčanja i ventilacije. Međutim, procjena je da orijentacija zgrade Arhiva prema Trgu i dvorištu zadovoljava uslove za obavljanje osnovne funkcije ovakve institucije. Štoviše, prema mišljenju stručnjaka u „budućem zoningu trga Sv. Tripuna, gdje će dominantni biti sadržaji iz domena kulture i društvenih organizacija, Istorijski arhiv ima obostrano povoljan smještaj .... S tim u vezi bilo je potrebno pristupiti radikalnim zahvatima u strukturi zgrade i djelimično okolnih, da bi se postiglo rješenje koje udovoljava savremenim međunarodnim standardima i domaćim propisima za arhive. To će se odnositi na stvaranju uslova za adekvatan smještaj arhivske građe, zaštitu od požara, od vlage, mikroorganizama, krađe i dr., planiranje prostorije za naučnu obradu, izlaganje dokumenata, i sl.“[15].

Prema usvojenim planovima, sanacija svih spomenika kulture u jezgru starog grada Kotora je trebalo da se obavi u periodu od 1979. do 1989. godine. Za objekat Istorijskog arhiva Kotor bila je utvrđena 1983. godina kao rok završetka radova.

Pripremni radovi prije početka sanacije i rekonstrukcije zgrade Istorijskog arhiva Kotor

Sve intervencije na objektima, posebno na onima koji su proglašeni za spomenike kulture, slijedile su tek nakon što su obavljena prethodna istraživanja kojima bi se precizno definisala sredstva i metode aseizmičkog ojačanja konstrukcije, a da bi se istovremeno u potpunosti izbjegla mogućnost devastacije spomenične vrijednost istorijskih građevina.

Početkom 1982. godine Opštinski sud Kotor i Katastarski ured Kotor izvršili su vlasnički prenos prava korišćenja zgrade sa Opštine Kotor na Istorijski arhiv Kotor[16]. Kako se radilo o stambenom objektu, pojavio se problem iseljavanja stanara, koji je usporio početak rekonstrukcije. Sredstva za izradu projektne dokumentacije obezbjeđena su preko Samoupravne interesne zajednice kulture i nauke Opštine Kotor iz *Republičkog fonda za otklanjanje posljedica od katastrofalnog zemljotresa*, u koji su se slivali obavezna izdvajanja i prilozi iz svih krajeva bivše Jugoslavije. Investiciono-tehnička dokumentacija je trebalo da obuhvati izradu elaborata mikroseizmike i mikrogeomehanike, stilsku analizu i konzervatorske uslove, izradu projektne dokumentacije po najpovoljnijoj ponudi i reviziju projekta. Poslovi na izradi ove dokumentacije su počeli polovinom 1983. godine.

14. isto, *Kotor – Stari grad – Blok 45.....*

15. isto, *Kotor – Stari grad – Blok 45.....*

16. Na osnovu odluke Skupštine opštine Kotor (br. 01-485/1-82 od 10.II 1982. godine) dozvoljava se uknjižba prava korišćenja čestice zgrade 277 Z.U. 79 KO Kotor sa Opštine na korist Istorijskog arhiva Kotor). Akt Opštinskog suda u Kotoru br. Dn 677/82 od 11. marta 1982. Treba napomenuti da je Istorijski arhiv Kotor od početka svog rada bio kulturna institucija u nadležnosti Republike Crne Gore, a ne Opštine Kotor. Nakon centralizacije arhivske službe u Crnoj Gori 1992. god. ovaj spomenik kulture grada Kotora postaje vlasnost Državnog arhiva Crne Gore.

Definisanje projektnih zadataka za zgradu Istorijskog arhiva Kotor

Pristupajući složenom poslu da se organizaciono i fizički odvoje postojeća odjeljenja Istorijskog arhiva Kotor u dva posebna, ali i udaljena objekta, trebalo je prethodno napraviti precizan projektni zadatak uzimajući u obzir više faktora: količinu istorijske arhivske građe[17] i prostorna ograničenja u novom objektu; odabir opreme koja omogućava maksimalnu iskorištenost prostora, propisani smještaj za specijalnu arhivsku biblioteku, posebno za legate (poklon biblioteka sa radnom sobom prof. dr Ivana Božića); opremu za naučno-informativna sredstava i njihov smještaj; obezbjeđenje u to vrijeme važećih uslova (međunarodnih i bivše države Jugoslavije) za pohranu, obradu, zaštitu i korišćenje najstarijih arhivskih izvora koje Crna Gora posjeduje; komforan prostor za naučne istraživače i bezbjedno korišćenje arhivske i bibliotečke građe u njemu; novu aktivnost ovog odjeljenja u kulturnoj i turističkoj ponudi UNESCO-vog grada Kotora kroz stalne i tematske izložbe; i na kraju, reprezentativnu funkciju ovog objekta koja podrazumjeva smještaj i rad uprave Arhiva.

Projektni zadatak je bio limitiran raspoloživim prostorom objekta, slijeđenjem vrlo strogih konzervatorskih uslova da bi se očuvao spomenički značaj građevine i njenog okruženja, raspoloživim finansijama za sanaciju, rekonstrukciju i nabavku standardizovane opreme i moblijara predviđenih za arhive. Budžet kojim je raspolagao Istorijski arhiv dodatno je bio opterećen inflacijom u bivšoj Jugoslaviji.

Zahtjeve Kotorskog arhiva u pogledu organizacije prostora možemo grupisati u par osnovnih tačaka: **prizemlje** u cjelosti treba da bude izložbeni prostor Arhiva, osim male prostorije kod glavnih ulaznih vrati koja nije mogla da ima unutrašnju vezu sa ostalim prostorom i njena namjena je bila prodajni punkt; **na prvom spratu** je predviđen prostor za istraživače sa priručnom bibliotekom i naučno-informativnim pomagalima i depo za smještaj građe sa pretprostorom i unutrašnjim stepeništem - unutrašnjom komunikacijom između predviđena tri depoa; **drugi sprat** je predviđen za upravu Arhiva (direktor i sekretar) i jedna soba za smještaj legata - radne sobe i biblioteke prof. Božića, i takođe drugi depo; **na trećem spratu** su radne prostorije za arhiviste (planirano 5 manjih prostorija i to da svaka raspolaže postojećim prozorima radi obezbjeđenja prirodnog svjetla) i takođe treći depo. Sanitarni čvor treba da bude na sva četiri nivoa.

Naglasak je stavljen na ojačavanje i dobru izolaciju zidova zgrade Arhiva kojima se ona naslanja na susjedni objekat, a to je upravo dio koji je predviđen za arhivske depoe. Potom, zahtjevano je da se obezbjede optimalni uslovi u depoima u pogledu zaštite od požara (zidne obloge, instalacija, metalna vrata, metalni zastori između škura i prozora), klimatizacije (permanentna regulacija temperature i vlažnosti), unutrašnje povezanosti depoa pomoćnim metalnim stepeništem i unutrašnjim teretnim liftom. Napomenuto je bilo da se predvidi pretprostor za privremeno odlaganje arhivske građe koja je u postupku korišćenja. Za komunikaciju između spratova u ostalom dijelu zgrade, traženo je da se napravi široko stepenište pogodno i za slučaj vanrednih okolonosti i brze evakuacije. Traženo je da izložbeni prostor bude povezan istim stepeništem sa unutrašnjim dijelom zgrade, ali da bude izolovan i obezbjeđen masivnim vratima i da se prostorije u izložbenom dijelu mogu koristiti izolovano u slučaju različitih izložbenih postavki. U zahtjevu se posebno naglasilo da se obrati pažnja na protivpožarnu zaštitu objekta i na obezbjeđenje od provale.

Sanacija i revitalizacija zgrade za Istorijski arhiv Kotor - izrada projekta i realizacija radova

Na osnovu definisanog projektnog zadatka Idejni projekat sanacije i adaptacije zgrade br. 318 u Kotoru za potrebe Istorijskog arhiva uradio je *Arhitektonski fakultet u Beogradu* u decembru 1982. godine. Odgovorni projektant je bio prof. Svetislav Ličina, diplomirani inženjer arhitekture. Poštujući programske zahtjeve koji su realno procijenili mogućnost adaptibilnosti zgrade, predloženo je rješenje koje je zadovoljilo zahtjevne funkcionalne veze, kao i tadašnje međunarodne standarde i domaće propise za ovu vrstu objekata.

Tokom marta mjeseca 1983. godine *Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture* izvršio je pregled objekta ustanovivši osnovne faze gradnje i njihov spomenički značaj. Takođe dao je odobrenje na idejni projekat adaptacije objekta koji je uradio Arhitektonski fakultet. Izvještaj, koji je imao za cilj da obezbjede preciznije podatke za izradu glavnog projekta, dostavljen je invenstitoru, Istorijskom arhivu

17. Prema važećem zakonu Odjeljenje za stariju građu Istorijskog arhiva Kotor je brinulo o građi do 1918. godine. Međutim, praksa je nametnula da se ta granica pomjeri na 1944. godinu.

Kotor. Nalazi na fasadi zgrade sa koje je u međuvremenu otklonjen malter, i oni iz unutrašnjosti, kroz postavljene konzervatorske uslove u planu intervencija, diktirali su način adaptacije građevine kanališući često u drugom pravcu zahtjeve i potrebe Istorijskog arhiva.

Formalno-pravno sanacija zgrade je započela odlukom investitora, ustanove Istorijski arhiv Kotor, br. 03-37/1 od 28. januara 1983. godine. Međutim, izvođač je tek počeo da radi u junu 1984. god.[18].

Slika 5 i 6 - Izvođački radovi na sanaciji zgrade, 1984-1987
Slika 7 - Dio nalaza srednjovjekovjekovne arhitekture u unutrašnjosti građevine

18. *ibidem*, Vesna Vičević, *Sanacija i adaptacija.....*

Glavni projekat sanacije i adaptacije zgrade Istorijskog arhiva je uradio takođe Arhitektonski fakultet iz Beograda, u julu 1983. godine[19]. Inženjering je vršila firma „Obnova" Kotor, izvođač radova je bila građevinska firma „Prvoborac" iz Herceg-Novog, dok je konzervatorski nadzor vršio Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture Kotor.

U rekonstrukciji je predviđeno da zgrada u potpunosti zadrži spoljni izgled, s tim što će se odstraniti malter, a čišćenjem spojnica i fugovanjem vještačkim kamenom nadomjestiće se loši i oštećeni djelovi. Projektom je bilo predviđeno da se prozori-portali i ulazi u izložbeni prostor urade od *security* stakla i da se naprave zasloni od metala između drvenih grilja i prozorskih okana. Projektant je takođe predvidio radi bezbjednosti objekta, ali i zadržavanja autentičnosti, da svi otvori u prizemlju treba da imaju zaslone od drveta - grilje. Predviđena je izrada kompletno nove elektro, vodovodne, kanalizacione i telefonske instalacije sa posebnim novim i ojačanim priključcima za ovu zgradu. Prema projektu depoi se smještaju u uvučeni dio zgrade prema zapadnom, dvorišnom dijelu. Oni su izolovani od ostalog dijela zgrade u najvećoj mogućoj mjeri i povezani unutrašnjim spiralnim (metalnim) stepeništem i kako je bilo predviđeno, teretnim liftom. Prema projektu trebalo je da imaju vatrootporna vrata.

Projektovano je da se zagrijavanje objekta vrši putem centralnog grijanja - sistemom električnih radijatora, sa kotlarnicom u prizemlju objekta, gdje su smještena i postrojenja za klimatizaciju depoa (dio postrojenja je smješten van zgrade, u dvorišnom dijelu susjednog objekta).

Kako je zgrada locirana na ostacima srednjovjekovne građevine, konzervatorskim uslovima je predviđeno očuvanje svih vidljivih elemenata te arhitekture. U tom smislu projekat je predviđao zaštitu i nekih naknadno pronađenih arheoloških tragova, uz kontinuirani konzervatorski nadzor stručnjaka za zaštitu spomenika kulture. Tako je nalaz unutra objekta, nekadašnji fasadni zid sa romaničkim portalom, morao da ostane vidan (fugovan, a ne malterisan) i on se proteže od izložbenog prostora do drugog etaža, kroz dva arhivska depoa. U ulaznoj prostoriji izložbenog prostora predviđeno je da ostanu plafonske drvene grede.

Pažljivo su ispitane geomehaničke odlike terena. Utvrđeno je da je nivo podzemnih voda izmjeren sredinom aprila 1983. godine na dubini od 1,20 do 1,50 m ispod površine terena, uz pretpostavku da je maksimalni nivo vode u određenim periodima još viši. Na osnovu ovog nalaza stručnjaci su skrenuli pažnju na agresivnost podzemnih voda na beton. Na osnovu ispitivanja i analiza terena izvedena su dozvoljena opterećenja tla, što je bilo posebno važno u dijelu objekta koji je predviđen za arhivske depoe[20]. Zbog ovog geomehaničkog nalaza i blizine podzemnih voda u izvedbi sanacije objekta Arhiva insistiralo se na dobroj hidroizolaciji prizemlja.

Seizmičko ojačavanje temelja objekta je posebno vršeno prema susjednoj zgradi na kojoj se jednim svojim dijelom zgrada Arhiva naslanja i gdje konstatovana određena rastresitost.

Opremanje zgrade Arhiva je takođe bilo u fokusu interesovanja i investitora - Istorijskog arhiva, projektanata, izvođača radova i konzervatora. Trebalo je obezbjediti visok stepen funkcionalnosti i smještajnog kapaciteta, s obzirom na ograničenost prostora, na jednoj strani, a na drugoj uzimajući u obzir količinu arhivske građe i sve planirane aktivnosti Istorijskog arhiva Kotor. Istovremeno je trebalo mobilijar i drugu opremu stilski uskladiti sa istorijskom arhitekturom zdanja. Tako je izložbeni prostor opremljen namjenski rađenim, stilskim vitrinama. U glavnoj prostoriji zadržane su drvene grede na plafonu i u čitavom prostoru vidljive su sve niše u zidovima. Na sjevernom zidu, u dijelu zasvođene nekadašnje srednjovjekovne ulice, koji se morao malterisati, postavljena je umjetnička slika, ulje na drvetu, rad čuvenog jugoslovenskog i hrvatskog slikara Vaska Lipovca, rođenog u Kotoru. Slika prikazuje notara srednjovjekovne kotorske komune sa gradom Kotorom u zidinama.

U opremanju posebno je teško bilo prilagoditi sistem rasvjete ambijentu, a da on istovremeno u potpunosti omogućava dobru vidljivost za čitanje izloženih dokumenata.

19. Odgovorni projektant za arhitektonski dio je bio Svetislav Ličina a za konstruktivni dio prof. Milorad Dimitrijević, diplomirani inženjer arhitekture.

20. *Geomehaničke odlike terena za Istorijski arhiv Kotor*, Zavod za geološka istraživanja SR Crne Gore – OOUR Inženjerska geologija i hidrologija, Titograd 1983. (br. dok. 02-1127 od 4. maja 1983.) „Dozvoljena opterećenja tla prema proračunu za temelje oblika trake širine 1 i 1,5 m uz primjenu faktora sigurnosti 2,5 iznosi 145 – 151 kN/m^2 na dubini fundiranja 1 m, a 200 – 219 kN/m^2 na dubini 1,5 ispod površine terena".

Slika 8 - Izložbeni prostor (gl. prostorija)

Sl. 9 - Izložbeni prostor, dio u zasvođenoj srednjovjekovnoj ulici

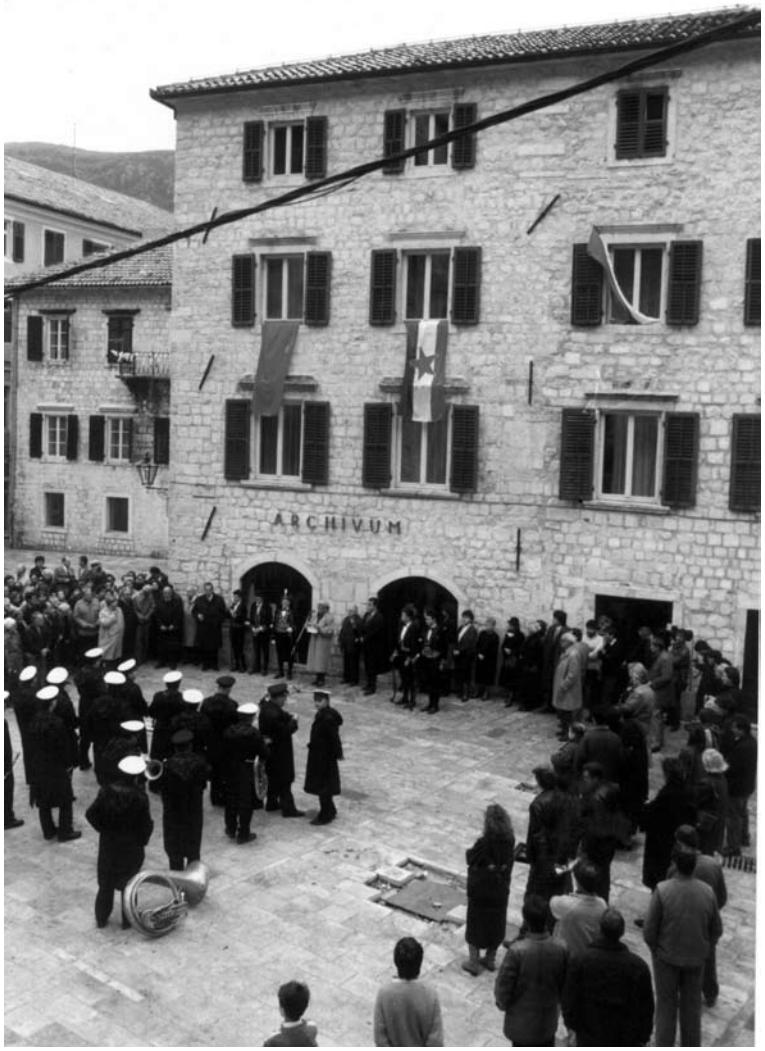

Sl. 10 - Izložbeni prostor sa umjetničkom slikom Vaska Lipovca

Sistem centralne klimatizacije predviđen samo za depoe, takođe je stvarao problem, jer upravo u drugom depou je trebalo da se postavi kroz kameni zid za koji su postojali konzervatorski uslovi njegovog potpunog očuvanja. Centralnom klimatizacijom nije moglo biti pokriveno prizemlje zgrade.

Prema konzervatorskim zahtjevima odbačena je mogućnost postavljanja sa spoljnje strane drvenih zaslona na svim otvorima prizemlja zgrade i odlučeno je da se sa unutrašnje strane naprave željezna harmonika vrata, što prema stručnom mišljenju investitora - Kotorskog arhiva, nije na propisani način omogućavalo bezbjednost objekta od provale.

Uz brojne komplikacije i kašnjenja u izvedbi radova, zgrada je rekonstruisana u ljeto 1988. godine i svečano je otvorena na Dan Opštine Kotor, 21. novembra 1988.

Sl. 11 - Svečano otvaranje sanirane i rekonstruisane zgrade Istorijskog arhiva Kotor, 21. novembar 1988.

Rad Kotorskog arhiva u novom objektu - uočavanje prednosti i nedostataka

Preseljenje starije arhivske građe i bibliotečkog materijala u rekonstruisani objekat obavljeno je u rekordnom roku od 12 dana, nakon čega je Odjeljene za staru građu Istorijskog arhiva Kotor u potpunosti bilo spremno za obavljanje svih programskih aktivnosti.

Pozitivni efekti smještaja i rada Istorijskog arhiva na novoj lokaciji od samog početka su bili uočljivi, iako su radovi na revitalizaciji starog gradskog jezgra intezivno trajali tokom čitave osme i dijelom devete decenije prošlog vijeka, a i život se tek krajem osamdesetih postepeno vraćao unutar kotorskih zidina. Već na početku pokazalo se da su prostori namjenjeni javnosti, i izložba i čitaonica, znatno više bili u fokusu interesovanja istraživača/korisnika, ali i šire publike, nego što je to bio slučaj ranije, na lokaciji druge zgrade Arhiva. Obogaćene programske aktivnosti Istorijskog arhiva Kotor, sada okrenute u većoj mjeri široj publici, podigle su kulturni i društveni rejting institucije arhiva i arhivske djelatnosti i u Kotoru, ali i šire. Sve te pokazatelje je moguće kontinuirano propratiti kroz godišnje izvještaje i evidencije Kotorskog arhiva iz tog perioda.

Ipak, uz ove prednosti, tokom proteklih godina rada Arhiva u novoj zgradi, uočavali su se i određeni nedostaci. Zbog čitavog niza otežavajućih okolnosti koji su pogodili Kotor i Crnu Goru (UN sankcije, ogromna inflacija, tranzicija i kolaps privrede, promjena državnog statusa i dr.) uočeni nedostaci se nisu otklanjali, štoviše vremenom su se ukazivali i novi problemi, što je sve uglavnom ostalo prisutno do danas:

– uprkos ugradnji ekonom sistema pokretnih arhivskih stalaža u sva tri depoa (ukupna površina

je 70 m^2), već na početku je jasno bilo da je nemoguće smjestiti sve fondove i zbirke Odjeljenja za staru građu u ovaj objekat, tako da je dio starijih arhivskih fondova i dalje ostao pohranjen u zgradi Arhiva koja se nalazi na drugoj lokaciji, van gradskih zidina. Konsultacija ove arhivske građe je veoma otežana, zbog udaljenosti dviju zgrada i bezbjednog transporta arhivalija. Korisnici se takođe šetaju između dva objekta, uz obaveznu pratnju jednog od malog broja uposlenih arhivista. Posebno to predstavlja problem nakon reorganizacije arhivske službe Crne Gore 1992. godine i ponovo 1999. kada se Kotorski arhiv podijelio na dva organizaciono sasvim odvojena odsjeka centralizovanog Državnog arhiva Crne Gore, sa bitnim razlikama u programskim aktivnostima dva odjeljenja i profilu korisnika;

- razvojna koncepcija Odjeljenja za staru građu nije predviđala primanje većih količina arhivskog materijala, što se vrlo brzo pokazalo kao pogrešno. Uz povremeni, ali kontinuirani prijem manjih količina istorijske arhivske građe, uskoro je Arhiv morao da primi vrlo vrijedan i obiman arhivski fond - Austro-ugarski katastar[21]. Ovaj fond je promjenio profil korisnika arhivske građe i enormno je povećao njihov broj, što prevazilazi i prostorne i kadrovske kapacitete Odjeljenja Istorijski arhiv Kotor, čime je ugrožena bezbjednost i zgrade i arhivske građe;
- zbog produženja rokova završetka sanacije i rekonstrukcije objekta i inflacije, raspoloživa finansijska sredstva osamdesetih godina prošlog vijeka nisu pokrila ugradnju teretnog lifta između tri depoa u cilju lakšeg usluživanja istraživača, nije urađen garderobni prostor za korisnike, nisu ugrađena vatrootporna vrata na depoima, niti metalni kapci između grilja i prozorskih okana, izložbeni prostor nije na bezbjedan način odvojen od ostalog poslovnog dijela. U prizemlju su samo na dijelu otvora postavljene harmonika metalne rešetke sa unutrašnje strane koje se otežano otvaraju i ne pružaju potpunu sigurnost od provale. Naknadno su dodate fiksne rešetke na drugim otvorima u prizemlju objekta, kao i na otvorima na prvom spratu (sve na zapadnoj strani zgrade okrenutoj drugim zgradama i unutrašnjem dvorištu). Nigdje nisu postavljena stakla otporna na udarce i lomljene. To se pokazalo kao krupan i visoko rizični nedostatak za Arhiv, posebno nakon revitalizacije grada i enormnog povećanja raznih sadržaja u neposrednoj blizini objekta (kafići, restorani, javne masovne manifestacije na trgu i dr.) Nije urađen sistem protiv požarne zaštite na automatsko aktiviranje (postoje klasični protivpožarni aparati i hidranti), niti tzv. „panična“ rasvjeta sa označenim glavnim komunikacionim putevima, kao ni video nadzor, što je Istorijski arhiv permanentno pokušavao da obezbjedi odmah nakon useljenja u novi objekat tokom više godina;
- sistem klimatizacije arhivskih depoa nije stavljen u funkciju od tehničkog prijema zgrade Arhiva (1988. god.), tako da do danas nisu obezbjeđeni osnovni preduslovi propisane zaštite arhivske građe.
- prostor nije dozvoljavao da se napravi poseban depo za smještaj arhivske biblioteke, pa je bibliotečki materijal smješten na više mjesta u zgradi, nezaštićen je i lako dostupan svim posjetiocima (nalazi se u kancelarijskim ormarima u čitaonici i kartoteci arhiva, kao i u ormarima i na bibliotečkim policama po kancelarijama arhivista).
- u čitaonici (sa kartotekom ukupno 64 m^2) je bilo moguće postaviti samo konferencijski sto, što nije u potpunosti odgovaralo standardima za arhivske čitaonice. Dežurni radnik nije smješten u izolovanom prostoru;
- restriktivnim mjerama za saobraćaj u Starom gradu, gotovo je potpuno onemogućeno bezbjedno i propisano dopremanje i otpremanje arhivskog materijala između dva objekta, ali i druge aktivnosti, kao dopremanje opreme i drugih potrepština u Arhiv, do svakodnevnih tekućih potreba kao što je odvoza smeća iz objekta. Dolazak do zgrade Arhiva pokazao se kao krupan problem i za zaposlene i za korisnike i posjetioce, kako zbog ograničenih kapaciteta parkinga u blizini Starog grada, cijene koštanja (naročito tokom turističke sezone ili nekih javnih manifestacija u gradu), a posebno u uslovima određenih nepovoljnih vremenskih prilika. To najviše pogađa stariju populaciju i osobe sa invaliditetom;

21. Tokom 1997/98. god. i ponovo 2004. Arhiv je morao da primi stari austro-ugarski katastar za opštine Kotor i Tivat. Ukupno **60,00 m arhivske građe** (565 svežnjeva; 98 registara; 610 mapa; 790 indikacionig skica; 1837 - 1995. Fond se morao smjestiti u kancelarijski prostor na 3. spratu objekta, koji je nepropisno opremljen, izložen raznim spoljnim rizicima, nalazi se u dijelu zgrade prema trgu koji nema dodatno armirano ojačanje, niti je prethodno statički i seizmički testirano da li je za sigurnost čitavog objekta preporučljivo smjestiti arhivski materijal od neprocjenjive vrijednosti na ovom mjestu.

- zbog finansijskih problema Istorijski arhiv je bio prinuđen dugi niz godina da rentira jednu prostoriju u izložbenom dijelu objekta, što je višestruko povećavalo rizik za zgradu i narušavalo estetski njen reprezentativni dio.
- ograničeni prostor objekta i limitirajući konzervatorski uslovi koji važe za spomenike kulture i za zaštićeno područje, ukazali su na krupan nedostatak arhivske zgrade koji možemo nazvati fleksibilnost objekta - u smislu mogućnosti da se zgrada prilagođava novim misijama arhiva, da se vrše naknadne intervencije na i u zdanju radi osavremenjavanja i prilagođavanja zahtjevima novog doba.

Zgrada Kotorskog arhiva u svijetlu standarda, preporuka, zakonske regulative

Budući rad Istorijskog arhiva u zgradi - spomeniku kulture u srcu urbanog jezgra Kotora kao dijela područja Svjetske baštine, treba sagledati i usmjeravati imajući u vidu uočene nedostatke i probleme u proteklom periodu, kao i analizirajući nove potrebe, posebno u svjetlu zahtjeva savremenog doba.

U Crnoj Gori ne postoje usvojeni standardi kojima se precizno definišu normativi za objekte namjenje institucijama poput biblioteka, muzeja, arhiva. Ipak, legislativa u Crnoj Gori za arhivsku djelatnost djelimično donosi određene propozicije, tj. minimum standarda vezano za objekat i opremu, propisujući neke osnovne preduslove za bezbjednu pohranu arhivske građe. Posebno je to detaljnije urađeno u *Pravilniku o bližim uslovima za obavljanje djelatnosti specijalnog arhiva*[22]. Međutim, usvojeni međunarodni standardi mogu i treba da posluže kao osnova za regulisanje ovog pitanja i u Crnoj Gori. Na primjer, ISO 11799 - *Informacije i dokumentacija - Zahtjevi za čuvanje arhivskog i bibliotečkog materijala*[23], daje određene generalne smjernice za objekte u kojima se nalaze arhivi, bilo da su u pitanju nove zgrade građene baš za tu svrhu ili rekonstrukcija postojećih objekata. Među ključnim temama koje se tretiraju u okviru ovog standarda su: lokacija zgrade, konstrukcija zgrade, instalacije i oprema, upotreba, plan za vanredne situacije.

Posmatrajući poziciju zgrade Istorijskog arhiva Kotor (u samom centru urbanog jezgra grada) u sadašnjem trenutku društvenog i privrednog razvoja, ona je i dalje zadržala određene prednosti zacrtane u planovima od prije tridesetak godina, kada je Arhivu dodjeljen ovaj objekat. Posebno se to odnosi na mogućnost realizacije bogatije programske aktivnosti koje su okrenute široj javnosti, kroz prezentaciju i popularizaciju arhivske građe kao značajnog segmenta kulturne baštine zaštićenog područja i uklapanja u kulturnu i turističku ponudu Kotora. Međutim, postoje i brojni nedostaci, posebno kada se ima u vidu ubrzan razvoj grada u posljednoj deceniji i razne promjene podstaknute ekspanzijom turizma, uglavnom tranzitnog, deindustrijalizacijom i razvojem uslužnih djelatnosti, ekonomskim bumom zbog prodaje nekretnina po nevjerovatno visokim cijenama upravo u urbanom jezgru i iseljavanje starosjedilaca, i dr.

Uočavajući promjene do kojih je došlo početkom 2000-tih, urbanistički projekat Starog grada Kotora iz 1984. godine je izmijenjen i dopunjen, tako da je stvario uslove za fleksibilnije definisanje namjena prostora u Starom gradu, u skladu sa razvojem ponude i tražnje. Okruženje zgrade Istorijskog arhiva doživljava krupne promjene, koje na žalost utiču na povećan rizik za bezbjednost zgrade i vrijednog arhivskog materijala koji se u njoj nalazi: enormno povećan broj restorana i kafana, kao i kafanskih terasa i mobilijara, povećan broj klima uređaja i kuhinjskih ventilacija u neposrednoj blizini zgrade, organizovanje raznih masovnih manifestacija na trgu ispred zgrade Arhiva sa diskutabilnim kvalitetom i visokim rizikom.

22. *Zakon o arhivskoj djelatnosti*, „Službeni list Crne Gore", br. 49/2010; *Pravilnik o bližim uslovima za obavljanje djelatnosti specijalnog arhiva*, „Službeni list Crne Gore", br. 41/2011, str. 53.

23. *ISO 11799:2003 Information and documentation - Document storage requirements for archive and library materials*, http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=38536 (Consulted August 3rd 2012, 10.58 h).

Sl. 12 i 13, Međunarodna modna revija i rekviziti organizatora prikačeni bez odobrenja na zgradu Istorijskog arhiva

Na žalost neka planska dokumenta kao što je *Menadžment plan prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora*, ili *Nacionalni program razvoja kulture 2011-2015*[24], ne daju neke konkretne smjernice i prijedloge kada je u pitanju djelatnost Istorijskog arhiva Kotor ili njegova lokacija, odnosno arhivska zgrada sa svojstvom spomenika kulture u centru urbanog jezgra.

Sa druge strane, imajući u vidu dugoročni razvoj kulturnog turizma u gradu Kotoru i lokaciju zgrade Istorijskog arhiva, nameće se kao pitanje da li bi ovu povoljnu poziciju Arhiva trebalo mnogo efikasnije koristiti, prioritetno za popularizaciju arhiva kao važne društvene institucije i arhivske djelatnosti, ali i za afirmaciju vrijednosti cijelog Područja svjetske baštine.

Sl.14 i 15, Panoramski prikaz zgrade Istorijskog arhiva Kotor sa okruženjem

24. *Menadžment plan prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora,* Cetinje 2011; *Nacionalni program razvoja kulture 2011-2015*, Cetinje 2011. (http://www.mku.gov.me/biblioteka/strategije), (Consulted August 4th 2012, 9.51 h) .

Analiza prostornih mogućnosti zgrade Arhiva za zadovoljenje zahtjeva savremenog doba

Nakon 25 godine rada Istorijskog arhiva u postojećoj zgradi, imajući u vidu promjene u društvu i potrebu za osavremenjavanjem djelatnosti arhiva, posebnu pažnju u narednom periodu bi trebalo posvetiti poboljšanju prostornih mogućnosti objekta i njegovom opremanju, radi rešavanja uočenih nedostataka i kako bi ova institucija držala korak sa vremenom.

Evidentno je da u zgradi postoje određeni prostori koji nisu u potpunosti iskorišteni. Opet, sa druge strane prisutan je nedostatak prostora za smještaj arhivske i bibliotečke građe Arhiva i/ili neprilagođenost nekih prostorija za određene namjene. U tom smislu trebalo bi hitno preduzeti aktivnosti za:

pronalaženje adekvatnog prostora u zgradi za propisan i bezbjedan smještaj Austro-ugarskog katastra i adaptacija tog prostora u arhivski depo;

aktiviranje prostorije na ulazu u Arhiv, koja je prvobitno bila predviđena za prodajni punkt;

preispitivanje mogućnosti korišćenja potkrovlja zgrade, njegove adaptacije u koristan poslovni prostor, uklapajući se u restriktivne uslove nenarušavanja izgleda kulturno-istorijskog spomenika u zaštićenom području.

prilagođavanje javnih i kancelarijskih prostorija, kao i instalacija u zgradi za primjenu informaciono-komunikacionih tehnologija, posebno u djelu za istraživače/korisnike;

aktiviranje terase na prvom spratu zgrade, koja ima izuzetno atraktivnu poziciju sa pogledom na katedralu Sv. Tripuna;

permanentnu iskorištenost izložbenog prostora u prizemlju zgrade, koji predstavlja njen najveći, ali ipak nedovoljno iskorišteni resurs, tražeći nova rješenja za arhivske izložbe kako bi bile atraktivne za savremenog posjetioca. Za taj prostor trebalo bi definisati novi koncept funkcionisanja, prezentacije i upravljanja, imajući u vidu razvoj i mogućnosti savremenih vidova prezentacije, trendove u turizmu (kulturni turizam), kao i činjenicu da Kotor nema istorijski muzej grada, niti Područje Kotora na UNESCO-voj Listi svjetske baštine posjeduje centar za posjetioce. Potreba za prezentacijom kulturno-istorijskih vrijednosti Kotora svakako postoji i ona ide uzlaznom linijom, pa bi bilo dobro iskoristiti i izložbeni prostor Istorijskog arhiva, koji je na udarnoj lokaciji, u te svrhe. U tom pravcu treba izvršiti i neophodne intervencije u izložbenom prostoru.

Intervencije u/na zgradi koje treba hitno sprovesti

Među najvažnije intervencije koje bi trebalo realizovati da bi zgrada Istorijskog ahiva Kotor funkcionisala u skladu sa svim savremenenim potrebama i smjernicama neophodno je izdvojiti slijedeće:

Obezbjeđenje objekta od provale

Jedan od osnovnih preduslova koje je neophodno ostvariti u cilju zaštite najvrijednije arhivske građe od provale i krađa je ugradnja adekvatanog sigurnosnog sistema - sa video nadzorom i alarmom, potom ugradnja stakala otpornog na udarce i lomljene u prizemlju objekta.

Sistem protipožarne zaštite

Neophodno je i uspostavljanje efikasnog sistema protivpožarne zaštite: postavljanje savremenih sistema za detektovanje i gašenje požara na automatsko aktiviranje, postavljanje vatrootpornih vrata na depoima, kao i zaštitinih čeličnih kapaka na prozorima depoa, koji su bili i predviđeni projektom. Postavljanje „panične“ rasvjeta sa označenim glavnim komunikacionim putevima. Takođe treba preispitati materijale koji su u enterijeru depoa i njihovu otpornost na požar u skladu sa međunarodnim standardima.

Plan za vanredne situacije

Neophodno je izraditi plan za vanredne situacije.

Stabilnost klime u objektu i analiza energetske efikasnosti zgrade sa mjerama za njeno unapređenje

Jedna od prioritetnih koraka bi bilo hitno aktiviranje postojećeg sistem klimatizacije u depoima. Takođe hlađenje/grijanje ostalog dijela zgrade bi trebalo riješiti na način instaliranja centralnog sistema, posebno imajući u vidu energetsku efikasnost objekta, kao veoma važne karakteristike za zgrade, koja se posljednjih godina ozbiljno tretira. U Crnoj Gori je ova oblast definisana kroz *Zakon o energetskoj efikasnosti*[25]. Da bi se odredile energetske karatkteristike zgrada neophodno je prije svega uraditi njen energetski pregled. On obuhvata prikupljanje podataka, mjerenje potrošnje energije objekta, procjenu energetske efikasnosti, kao i predlog mjera koje treba preduzeti za uštedu energije. Prilikom izrade energetskog pregleda za Istorijski arhiv Kotor, posebnu pažnju treba obratiti na specifične funkcionalne zahtjeve arhiva, kao i činjenicu da je objekat zaštićeno kulturno dobro.

Upotreba tradicionalnih/savremenih materijala u održavanju i mogućem osavremenjavanju objekta

Korišćenje zgrade Istorijskog arhiva u skladu sa savremenim potrebama podrazumijeva svakako uvođenje novih elemenata, posebno opreme, u zgradu. Međutim, prilikom daljih intervencija na sačuvanim autentičnim segmentima zgrade trebalo bi voditi računa o primjeni tradicionalnih materijala i tehnika gradnje. Zbog specifičnih zahtjeva za obimnom transformacijom enterijera zgrade, kao i konzervatorskog pristupa koji je bio dominantan 80-tih godina prošlog vijeka na prostoru bivše Jugoslavije, a posebno zbog vanredne situacije nakon snažnog zemljotresa, tokom restauracije je izvedeno dosta intervencija kojima su autentični segmenati u enterijeru zgrade izgubljeni. Ovo se prije svega odnosi na kompletnu zamjenu drvenih međuspratnih tavanica armiranobetonskim, što možda nije bilo neophodno raditi u dijelu zgrade van depoa. Zato prilikom svih slijedećih intervencija, kao i prilikom samog održavanja objekta, neophodno je u što većoj mogućoj mjeri sačuvati autentične elemente zgrade.

Plan i program održavanja

Da bi se obezbijedilo dugoročno adekvatno održavanje zgrade Istorijskog arhiva neophodno je uraditi plan i program njenog održavanja[26].

Odstranjivanje vlage iz objekta

U zgradi trenutno postoje krupni problemi vezano za prokišnjavanje i vlagu, koje treba hitno riješiti:

- prokišnjavanje u izložbenom prostoru - prizemlju objekta zbog loše riješenog odvodnjavanja terase na prvom spratu (posebno je opasno jer se tu nalazi glavno postrojenje za elektroinstalaciju);
- pojava vlage u zoni depoa na trećem spratu, na jugo-istočnom uglu zgrade, zbog problema sa olucima kojima se odvodi voda sa krova;
- pojava vlage kroz sve tri etaže depoa na zidu između stepeništa depoa i sanitarnih čvorova, zbog očiglednog problema sa instalacijama sanitarnog čvora.

Atesti za struju

Neophodna je redovna kontrola elektroinstalacije u objektu i one do objekta, posebno što se zbog savremenih potreba i tehničko-tehnološke opreme konstantno povećava broj potrošača u Arhivu. Broj potrošača je narastao tokom zadnjih godina u neposrednoj blizini Arhiva i oni koriste iste infrastrukturne puteve elektro napajanja.

25. *Zakon o energetskoj efikasnosti*, "Službeni list Crne Gore", br. 29/10 od 20.05.2010. godine.

26. Izrada planova održavanja u Crnoj Gori, na žalost, još uvjek nije prihvaćena kao praksa, iako su iskustva koje imaju pojedine zemlje na tom polju veoma pozitivna.

Savremena oprema za pohranu i zaštitu arhivske građe

Posebnu pažnju treba posvetiti savremenim zahtjevima za zaštitu arhivske građe i tome prilagoditi zgradu Kotorskog arhiva: posebno osvjetljenje, opremanje objekta savremenim mobilijarom usklađenim sa najnovijim standardima zaštite arhivalija, posebno za pohranu audio-vizuelne i elektronske arhivske građe; opremanje prostora za korisnike shodno savremenim potrebama; opremanje izložbenog prostora uređajima i opremom za multimedijalne prezentacije, i sl.

Dostupnost arhivske građe

Treba stvarati uslove da se istraživači/korisnici u Arhivu nesmetano služe dostignućima novih tehnologija.

Objekat treba prilagoditi osobama sa invaliditetom, što je i zakonska obaveza. U slučaju Kotorskog arhiva i njegove lokacije u zoni zabrane saobraćaja, to je krupan problem, koji bi trebalo rješavati na nivou lokalne uprave.

Zaključak

U sadašnjem trenutku je sasvim jasno da, iako je zgrada Kotorskog arhiva kulturno-istorijski spomenik u zaštićenom području sa veoma starom i vrijednom arhivskom građom, ograničena finansijska sredstva kojima raspolaže Državni arhiv Crne Gore i država Crna Gora, ne omogućavaju ni redovno održavanje objekta, a posebno ne njegovo adaptiranje i opremanje shodno zahtjevima savremenog doba. Za buduće nesmetano funkcionisanje Istorijskog arhiva Kotor i razvoj djelatnosti treba realizovati sljedeće: omogućiti punu primjenu i korišćenje novih tehnologija u procesu rada; zaštiti i objekak i arhivsku građu primjenom novim građevinskih materijala i metoda za maksimalno otklanjanje opasnosti od požara, poplava, krađe, zemljotresa i dr.; opremanje objekta savremenim mobilijarom usklađenim sa najnovijim standardima, kako za adekvatnu pohranu posebno audio-vizuelne i elektronske arhivske građe, tako i prostora za korisnike; opremanje izložbenog prostora u skladu sa najnovijim tehničko-tehnološkim dostignućima; rekonstrukcija i inoviranje postojećih sistema klimatizacije i grijanja, kao i elektro, vodovodne i kanalizacione mreže; potpuna primjena savremenih standarda za zdravlje, sigurnost i komfor zaposlenih i korisnika, i sl. Da bi se sve to realizovalo bilo bi neophodno prvo uraditi detaljnu analizu postojećeg stanja i preliminarnu tehničku procjenu objekta, imajući u vidu sve uočene probleme i nedostatake, kao i savremene trendove i potreba arhiva, a zatim definisati predlog neophodnih mjera sa planom intervencija. Na osnovu toga mogla bi se tražiti sredstva kako u okviru državnih fondova, tako i preko međunarodnih projekata, možda u finansijskoj potpori od strane UNESCO ili kroz korišćenje fondova Evropske Unije.

Sources

Arhivski fond Sudsko-notarski spisi, Državni arhiv Crne Gore - Istorijski arhiv Kotor, (DACG IAK SN)

Arhivski fond Opština Kotor, Državni arhiv Crne Gore - Istorijski arhiv Kotor, (DACG IAK OK)

Istorijski arhiv Kotor, Spisi 1981. godina,

Opština Kotor, Spisi Skupštine Opštine Kotor, 1982. godine.

Opštinski sud u Kotoru, Spisi 1982.

Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture - Kotor, Spisi 1982. godine.

Literature

http://whc.unesco.org/archive/2003/whc03-27com-07ae.pdf, (Consulted in August 3rd 2012, 8.47 a.m.).

http://www.panoramio.com/photo_explorer#view=photo&position=67&with_photo_id=39387502&order=date_desc&user=281558, (Consulted in August 1st 2012).

ISO 11799:2003 Information and documentation - Document storage requirements for archive and library materials, http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=38536 (Consulted August 3rd 2012, 10.58 h).

Kotor - Stari grad - Blok 45. Uslovi zaštite graditeljskog nasljeđa, Kotor 1981.

Menadžment plan prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora, Cetinje 2011.

Nacionalni program razvoja kulture 2011 - 2015, Cetinje 2011, (http://www.mku.gov.me/biblioteka/strategije), (Consulted August 4th 2012, 9.51 h)

Pedeset 50 godina Istorijskog arhiva Kotor 1949-1999. Kotor 1999, pp. 17-54.

Pravilnik o bližim uslovima za obavljanje djelatnosti specijalnog arhiva, „Službeni list Crne Gore", br. 41/2011, str. 53-54.

Snežana Pejović, *Ways of Information Transfer from Archival Sources to Archival Science*, "Atlanti", 14(2004), no. 1-2/2004, pp. 120-135.

Statuta et Leges Civitatis Cathari, Venezia 1616, p. 257.

Vesna Vičević, *Sanacija i adaptacija postojeće stambene zgrade u Kotoru (unutar zidina) za Istorijski arhiv*, „Sodobni arhivi '91. XIII Posvetovanje o strokovnih in tehničnih vprašanja v arhivih", Referati s posvetovanja v Radencih od 10. 4. do 13. 4. 1991, Maribor 1991, pp. 34-39.

Zakon o energetskoj efikasnosti, "Službeni list Crne Gore", br. 29/10 od 20.05.2010. godine.

Zakon o arhivskoj djelatnosti, „Službeni list Crne Gore", br. 49/2010.

SUMMARY

At the example of Kotor Historical Archives, the paper analyses the advantages and disadvantages of the circumstances when archival material is housed within an edifice which is a heritage structure situated within a centre of a UNESCO heritage region. Direct reason for the housing of Kotor archives within the historic core of the Old Town of Kotor, was the disastrous earthquake from the year 1979 and the inscription of the Town of Kotor and its region on the World Heritage List. This meant the change of the concept of the cultural development of the Town, thus also its cultural institutions. Kotor Archives had to adjust its activities and the method of work in new circumstances. The Building of the Archives is a valuable monument of culture and history with the traces of medieval architecture, thus the paper gives detailed descriptions of the works on remedying and reconstructing the edifice from 1982 to 1988. Pursuant to the documentation created by the expert teams and the competent institutions, the paper gives the history of the structure, the description of its location from the point of view of its orientation within the urban core of Kotor, the traits of its style and the characteristics of its architecture, cultural needs of the Town and the security of the housing of archival material. The expert request was analysed for the strict observance of conservation conditions on the exterior and the interior of the building in relation to the standards for the storing of archival material and satisfying the needs of programme activities of the Historical Archives. After 25 years of residence and work of Kotor Historical Archives in this edifice the issue of "flexibility" of the building is raised in the sense of the adaptation and modernization of the space in accordance with the requirements of the new era. Also, the position is considered of Kotor Historical Archives (activities and the structure) in relation to the UNESCO World Heritage Site, as well as in the framework of new spatial and urban plans and the current development concept of the historic core of the Town.

Original scientific article
Submitting date: 06.08.2012
Acceptance date: 10.08.2012